

Masarykova univerzita v Brně
Filozofická fakulta
Ústav české literatury a knihovnictví
Kabinet knihovnictví

SOCIÁLNÍ PRODUKCE POZNÁNÍ

Seminární práce k předmětu VKBA29 Učící se společnost a role knihovníka v ní

Autor: Lenka Divišová
UČO: 216312
Typ studia: prezenční
Ročník: 3.
Počet znaků: 16 302 (s mezerami).

Brno
2009

OBSAH

Úvod.....	2
1. ČLOVĚK, SPOLEČNOST A POZNÁNÍ.....	3
2. SOCIÁLNÍ KOMUNIKACE A PRODUKCE POZNÁNÍ.....	5
3. STŘEDOVĚK A NOVOVĚK -REVOLUCE V MYŠLENÍ.....	7
4. 20. STOLETÍ JAKO STOLETÍ ZVRATŮ.....	8
Závěr.....	9
Použitá literatura.....	10

ÚVOD

Seminární práci jsem rozdělila do tří částí, které se zabývají jednotlivými aspekty procesu sociální produkce poznání.

První část je zaměřena na terminologický výklad pojmů člověk, kultura, společnost, poznání a komunikace.

Druhá část přibližuje proces sociální komunikace a popisuje média, která ji v různých obdobích vývoje lidské společnosti umožňovala zprostředkovat. Dále jsou zde zmíněna i historická období, která měla na utváření kulturní historie poznání stěžejní vliv.

Třetí část jsem pojala částečně jako souhrn událostí, které byly důležité pro utváření současného obrazu světa dvacátého století a částečně jako úvahu o budoucím směřování naší společnosti i nových prvcích, které zasahují a ovlivňují naše poznání o společnosti samé.

ČLOVĚK, SPOLEČNOST A POZNÁNÍ

Proto abychom mohly lépe pochopit problematiku sociální produkce poznání, bych ráda vyložila podstatu hlavních prvků, které v rámci naší společnosti produkci poznání umožňují a spoluvytvářejí. Jedná se o pojmy: člověk, společnost, kultura ,poznání a komunikace.

ČLOVĚK

Člověk je tím, kdo naši společnost vytváří je to, „ *Tvor, podmínění bio-psycho-sociálně, nadaný schopností vědomé reflexe okolního světa i kladení dlouhodobých cílů, schopností tvořivé intelektuální činnosti, žijící ve společenství s jinými lidmi.*“¹

SPOLEČNOST

Společnost můžeme chápat v širším slova smyslu jako, „ *souhrn individuí na určitém teritoriu, mezi nimiž existují rozmanité sociální vztahy (politické, právní, ekonomické, kulturní aj).*“²Tuto definici pro vymezení pojmu společnost používá jak sociologie, filosofie tak i psychologie.

KULTURA

Tento pojem, „ *původně označoval zušlechťování, pěstění, obdělávání půdy, tedy toho, co patřilo k rozhodujícím předpokladům existence naší společnosti*“.³ Později tento pojem začal označovat ve spojitosti s pěstěním, zdokonalováním, či rozvíjením schopností člověka.

V Evropském kontextu se začala kultura jako prostředek k zdokonalení člověka a rozvíjení jeho schopností, masivně rozvíjet s příchodem renesance a později osvícenství. Pro člověka to byla právě tato dvě období evropské historie, která umožnila člověku rozvíjet se a v rámci toho, se sociální produkce poznání značně

---

¹ NESVATBA, Petr. *Slovník základních pojmů z filozofie*. 1. Vyd. Praha: Fortuna, 1999. 149 s. ISBN 80-7168-627-1. 17.s.

² Tamtéž. 119 s.

³ Tamtéž. 67 s.

rozvinula. Neboť umožnila „ co možná nejvíce otvírat prostor pro seberealizaci člověka jako rozumné bytosti.“

V dnešní době kulturou chápeme souhrn jak materiálního, tak kulturního bohatství společnosti, které se nachází na určitém stupni vývoje. „ *Kultura je významným nástrojem vytváření a regulace vztahů mezi lidmi, prostředkem interakce a komunikace.*“⁴ Tedy prvků, které umožňují vytvářet naši společnosti poznání.

POZNÁNÍ

Poznáním myslíme: „ *Pojem, jímž označujeme proces zobrazování objektivní skutečnosti našimi psychickými procesy a stavy (především vnímáním, představivostí a myšlením), který umožňuje člověku relativně adekvátně zachycovat pohyb měnící se okolní reality, tvořivě jej zpracovávat v soustavě vjemů, představ, pojmů, prožitků apod. a aktivně do něj vstupovat svojí praktickou činností.*“⁵ Proces poznání je předmětného charakteru a zkoumá procesy mezi subjektem, tedy člověkem a objektem, tedy světem, ve kterém člověk žije. Rozhodně se nejedná o pasivní přístup, ale tento proces umožňuje neustále rekonstruovat objektivní realitu světa, ve kterém žijeme.

Ovšem aby tyto prvky mohly společně něco rekonstruovat, srovnávat a poznávat je třeba jistého operátora, který tyto prvky propojí a dá tak vzniknout poznatkům, prožitkům či, představám, dá jim život, nebo spíše uvede je v život. Tím, jak již bylo řečeno výše je komunikace.

KOMUNIKACE

---

⁴ Tamtéž. 67 s.

⁵ Tamtéž. 98 s.

Pojmem komunikace je obecně myšleno: „ *Sdělování, výměna, spojení, souvislost.*“ Jde tedy o velmi rozsáhlý pojem, kterým, „ *v nejobecnější rovině rozumíme jakýkoliv přenos informace od vysílacího k přijímacímu.*“⁶

Primárně odlišujeme komunikaci podle toho, zda se jedná o komunikaci za strany nositelů, v našem případě tedy komunikace lidské. Ta se dále dá rozdělit na komunikaci mezosobní, skupinovou a masovou.

Druhou komunikací tedy z hlediska prostředků, nástrojů, tedy objektů na které je nějakou formou například znakově, signálem, či symboly informace zaznamenána. V lidské komunikaci se jedná o komunikaci verbální a nonverbální.

Principy komunikace v tomto případě vzhledem k spíše sociologickému zaměření práce bych zvolila výklad Jaspersův, tedy, že, „ *je komunikace jedním z určujících rysů lidské existence a znamená sdílení života s druhými, vstupování do vztahů, volbu i odpovědnost.*“⁷

SOCIÁLNÍ KOMUNIKACE A PRODUKCE POZNÁNÍ

Jako ostatní již uvedené prvky, které se spolupodílí na procesu poznání můžeme říci že: „ *Sociálně komunikační procesy jsou podmínkou a předpokladem existence jakéhokoli lidského společenství*“⁸ a tím i znalostí, myšlenek a představ o světě ve kterém žijeme a jež souhrnně označujeme jako poznání.

Historický vývoj sociální komunikace byl však složitý a abychom o ní dnes mohli vůbec uvažovat jako o procesu, který nám dává možnost přijímat informace, zpracovat je myšlenkovými procesy a vytvořit z nich znalost, jenž je základem pro vznik poznání o našem světě, prošla několika vývojovými stádii.

---

⁶ Tamtéž. 61 s.

⁷ Tamtéž. 61 s.

⁸ CEJPEK, Jiří. *Informace, komunikace a myšlení...2.* přepracované vydání. Praha: Karolinum, 2005. 233 s. ISBN 80-246-1037. 69 s.

Jiří Cejpek rozděluje vývoj sociální komunikace, „ *do tří základních období: a) období řečové komunikace, b) období dokumentové komunikace s fází rukopisného a tištěného textu a c) období elektronické komunikace.*“⁹

Pro každou výše uvedenou dobu byl využíván určitý stěžejní lidský smyslový orgán. Pro období řečové převažoval sluch, kterým byly přijímány veškeré informace v rámci přímé komunikace. Jedinec se musel spolehnout výhradně na svou paměť. Již dosažené vědění, bylo sdělováno přímo a uchováváno a dále předáváno za pomoci písní, bájí a různých pouček, které se uchovávali v rámci určité komunity. Veškeré poznání tedy záviselo na jednom médii a tím byla řeč.

S příchodem fonetického písma ovšem přišel pro lidskou společnost obrovský zlom, který měl neuvěřitelný vliv na rozvoj a vznik společnosti, tedy společnosti v dnešním slova smyslu.

FONETICKÉ PÍSMO A MYŠLENÍ

Důležitými vlastnostmi fonetického písma bylo to, že se oddělil vizuální kód od jeho sémantického významu. To vedlo k odstupu od řeči jako takové a člověk zbaven nutnosti si zapamatovat, co mu jejím prostřednictvím kdo sdělil, mohl začít více přemýšlet o sobě a svém okolí, začal přemýšlet v určitých abstraktních představách. Vytvářet si svůj vnitřní svět nezávisle na času a okolí.

Hlavním médiem se stalo oko a materiál, který byl vždy v dané kultuře nejvíce dostupný a na který se zaznamenal text, jenž mohl ukrývat sdělení o množství sklizené úrody, ale taktéž báseň nebo filosofické pojednání zaměřující se na lidské pocity, tedy věc čistě abstraktního charakteru.

Tím nastala změna v lidském vnímání světa: „ *Zatímco orální společnosti myslely ve spirále protínající rozličné roviny vztahů a procesů, pod vlivem písma se myšlení změnilo. Historie už se neděje ve spirále, ale v přímce.*“¹⁰

Tím, že člověk oddělil vizuální kód od sémantického významu slova, umožnil více se zabývat myšlením jako takovým. Tím se otevřela cesta k vzniku

---

⁹ Tamtéž. 69 s.

¹⁰ Tamtéž. 70 s.

filosofie a později vědy. Na straně druhé nás odklonila od skutečného světa a od přírody. Jejíž součástí je každý člověk.

Člověk se začal čím dál více zabývat myšlením a poznání jako takové se dostalo do popředí zájmů celé společnosti. Cesta k vědě byla otevřena. Největšího rozmachu v produkci poznání a vzniku evropské kulturní tradice v oblasti poznání došlo ve středověku.

STŘEDOVĚK A NOVOVĚK -REVOLUCE V MYŠLENÍ

STŘEDOVĚK

Evropská středověká společnost byla silně ovlivněna křesťanstvím jako takovým a středověká filosofie stejně tak.

Společnost již byla pod vlivem abstraktního myšlení a člověk vnímal svět ve kterém žil spíše skrze výklad Bible a ústředním bodem nebyla společnost jako taková, ale společnost v jejímž středu stál Bůh. Institucí, které poznání Boha, a tedy i světa jako božího výtvoru, zprostředkovávala. Tou institucí byla křesťanská církev.

Ovšem na proces poznání měla církev nebyvale kladný vliv, alespoň v oblasti zprostředkování poznání. Zakládala kláštery, sloužila mše, které prostřednictvím kázání, umožňovaly šíření povědomí o základních mravních zásadách, jejichž dodržování zajišťovalo politickou stabilitu tehdejší společnosti.

Dále shromažďovala, přepisovala a archivovala cenné dokumenty a dala tak vzniknout rozsáhlým knihovnám a na univerzitách umožňovala zabývat se teologií a filosofií, jenž umožnily hlouběji se zabývat člověkem jako takovým a to vedlo později ke vzniku novověké filosofie .

Tedy prvním institucím, které stabilně a cíleně umožňovaly dosáhnout lidem určitého poznání. Na druhou stranu ještě stále nebylo poznání umožněno všem vrstvám společnosti.

NOVOVĚK

To se stalo až s nástupem knihtisku, který zrychlil a zároveň zlevnil výrobu knih a umožnil tak šířit poznání masově napříč vrstvami. To mělo významné důsledky

právě v šíření poznání, jelikož lidé začali po poznání toužit jako po něčem, co jim umožní více skrze víru poznat sama sebe. Ovšem tím, že se společnost začala sama zabývat studiem Bible, začaly vznikat nové otázky ohledně lidské existence a tím se odklánět od Boha. Společnost se začala přiklánět k člověku, vědě a poznání jako takovému. Nadvláda rozumu na sebe tedy nenechala dlouho čekat.

PRŮMYSLOVÁ REVOLUCE A ELEKTRINA JAKO NOVÉ MÉDIUM

Vznik novověké filosofie, která byla na rozdíl od středověké silně antropomorficky zaměřena a objevení mnoha nových vynálezů se začala měnit koncepcí naší společnosti.

Člověk se již zcela odtrhl od přírody a předal otěže rozumu, vědě. Vše podrobil empirickému zkoumání. S příchodem průmyslové revoluce a s bezmeznou vírou v její moc, si člověk, vlastně lidstvo začalo pode sebou podřezávat větev.

Ústředním médiem se stala elektřina. Svět a běh společnosti se začal zrychlovat. Vynálezy jako tiskařské stroje, telegraf, či parní stroj umožnily, aby se informace jako potenciální zdroj znalosti staly masovou záležitostí a jejich objem začal převyšovat schopnost lidí informace vstřebávat. Gramotnost všech, alespoň v rámci evropské kultury, byla již na vysoké úrovni.

Koncem devatenáctého století byl promítnut první film a počátkem století dvacátého byl vynalezen přístroj na přenos zvuku, tedy rádio. Společnost si začala znovu užívat možností vnímat více smysly.

20. STOLETÍ JAKO STOLETÍ ZVRATŮ

Ve filosofii začalo vznikat mnoho nových směrů, které daly základ novým vědním disciplínám jako je psychologie, sociologie. Což umožnilo zkoumat lidskou společnost z mnoha nových úhlů, ovšem na úkor toho se věda jako taková stala skladištěm oborů a vědních odvětví, která si vzájemně odporovala.

První polovina dvacátého století byla poznamenána válkami a krizí, což na jedné straně zasadilo ránu ve formě ztráty víry v racionalismus a hezké zítřky, na stranu druhou ale umožnilo, aby se lidstvo zastavilo a uvědomilo si svou smrtelnost.

Ovšem stále se rozvíjela média a vzrůstala jejich moc. Rozhlas vystřídala televize vzrostl počet tiskovin, trh se přesytil reklamou, hranice přestaly jakoby existovat.

Zdalo by se, že člověk se stal naprosto svobodným, ovšem opak byl pravdou, člověk se stal naprosto bezradným, tápajícím dítětem ve světě, kterému pomalu přestával rozumět. Vlastně porozumět něčemu nebylo v rámci konzumní společnosti ani žádoucí.

Společnost byla zahlcena potenciálními informacemi, ovšem na úkor vzniku skutečných znalostí. Jelikož člověk nebyl schopen si v obrovském množství vybrat a následně zpracovat, zhodnotit potenciální informaci a vytvořit tak potenciálně hodnotnou znalost. Sociologická produkce znalosti byla ohrožena.

V druhé polovině dvacátého století se informace a data staly produktem číslo jedna. Informace jako takové se po rozšíření Internetu staly komoditou, za niž jsou lidé schopni utratit velké sumy bez záruky, že tyto potenciální informace budou zhodnoceny například ve podobě finanční odměny.

Internet zároveň umožnil, aby se k sobě lidé napříč kontinenty přiblížili nezávisle na času a prostoru. Společnost se stává globální, rozvoj jednotlivých společností je omezen pouze tím, zda mají přístup k co největšímu množství potenciálních informací a zda z nich umí vytěžit znalosti, které umožní ekonomicky se rozvíjet na světových trzích. Lidé už se neučí poznávat, ale důležitější je vědět, kde informaci najít a umět s ní dále nakládat tak, aby nám přinesla nějakou materiální, či duševní hodnotu.

V této společnosti stále přetrvávala myšlenka nepřetržitého růstu. Ovšem rychlost s jakou se za sebou vystřídala média jako rozhlas, televize a internet. To, jak se během několika let začaly smazávat po staletí budované hranice. Ohromné kulturní přesuny napříč kontinenty a zároveň nutné uvědomění si, že jsme stále součástí přírody, která dala lidstvu možnost vzniknout. Postavila lidstvo, po staletí udržované

ve své objektivní realitě, před realitu zničeného světa, který ztratil strukturu, čas a prostor světa ,který byl ničen ve jménu lepších zítřků a nepřetržitého růstu.

V jednadvacátém století se společnost snaží vyrovnat s tím, co vytvořila ve století předchozím, tedy světem odtrženým od přírody, který pokud by pokračoval stejným tempem, mohl by zničit nejen lidstvo samo z jeho znalostmi, touhami a sny, ale i Zemi.

Začínáme se tedy vracet k původním hodnotám, strukturám, snažíme se najít sami sebe a určit místo, ve kterém by panoval řád času a prostoru. Ovšem snaha ukotvit se, je dnes už spíše něčím, co přichází po hodině dvanácté. V oblasti poznání se snažíme vytvořit společnost znalostní, která není pasivním článkem systému, ale je odpovědná za sebe a své činy, snaží se aktivně podílet na utváření společnosti v globálním měřítku.

ZÁVĚR

Sociální produkce poznání je tedy proces, který není zcela závislý na společnosti, ale má na něj vliv i příroda, které jsme součástí a přesto, že se proti ní rády vymezujeme jako bytosti rozumem obdařené, neměli bychom zapomínat, že na prostředí, do kterého většinou přicházíme na velmi krátkou návštěvu, jsme jako lidstvo plně závislé.

A lidstvo, které prostřednictvím poznání získává povědomí o tom, co se kolem něj děje, by na to rozhodně nemělo zapomínat. Ale naopak by mělo směřovat své výsledky poznání k přírodě a možnostem jak zachovat alespoň částečně podobu a stav naší země budoucím generacím.

POUŽITÁ LITERATURA

NESVATBA, Petr. *Slovník základních pojmů z filosofie*. 1. vyd. Praha: Fortuna, 1999. 149. s. ISBN 80-7168-627-1.

CEJPEK, Jiří. *Informace, komunikace a myšlení...2*. přepracované vydání. Praha: Karolinum, 2005. 233 s. ISBN 80-246-1037.

BURKE, Peter. *Společnost a vědění*. 1. vyd. Praha: Karolinum, 2007. 304 s. ISBN 978-80-246-1319-2.

LOVELOCK, James. *Gaia vrací úder: Proč se Země brání a jak ještě můžeme zachránit lidstvo*. 1. vyd. Praha: Academia, 2008. 196 s. ISBN 978-80-200-1687-4.